

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто сутність економічної поведінки з погляду різних історичних наукових течій, проаналізовано сутність економічної поведінки підприємства. Обґрунтовано необхідність уточнення сутності економічної поведінки торговельного підприємства.

Ключові слова: *економічна людина, економічна поведінка, економічна поведінка підприємства, вибір, адаптація, раціональність.*

Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні та пов'язані з розвитком різних форм власності, а також обумовлені різними об'єктивними причинами, роблять значення категорії «економічна поведінка підприємства» досить актуальним сьогодні. Саме економічна поведінка є провідним поняттям для пояснення функціонування підприємства в сучасних нестабільних умовах. Переважно економічна поведінка підприємства проявляється в ефективному управлінні керівництва, а також у вдалій адаптації та вірному виборі дій у середовищі, що оточує підприємство. Отже, необхідно дослідити сутність економічної поведінки, щоб визначити умови її зміни та впливу на неї, на основі яких підприємство могло б ефективно функціонувати на ринку, що характеризується високим рівнем конкуренції. З розвитком економіки як науки було сформульовано різні тлумачення економічної поведінки, а також сформовано різні підходи щодо її розуміння, але немає диференційованого визначення економічної поведінки підприємств різних галузей. Саме тому в нашій статті ми вважаємо за необхідне, крім аналізу історичної й сучасної дефініції економічної поведінки підприємств, ще й запропонувати тлумачення цієї категорії стосовно підприємств торгівлі.

Метою статті є обґрунтування сутності поняття «економічна поведінка підприємства» на основі аналізу як історичних, так і сучасних досліджень, у яких висвітлюється це поняття.

Розв'язанням проблеми визначення сутності поняття «економічна поведінка підприємства» приділяли увагу вчені ще з часів зародження економічної думки, а саме: А. Сміт, А. Маршал, Г. Шмоллер, Ж.-Б. Сей, М. Вебер, Й. Шумпетер, В. Зомбарт. Але вони тільки стали засновниками основної ідеї цього поняття, за допомогою якої вже провідні сучасні науковці сформулювали різні тлумачення щодо визначення поняття економічної поведінки підприємств, серед робіт яких важливе значення мають: Н.В. Шибаєва «Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки», Г.В. Капленко «Формування економічної поведінки підприємства», Г.Н. Соколова «Экономическое поведение», монографія Н.П. Карачиної «Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика

управління». Вони стали основою для лінії формування огляду літератури з визначеного напрямку.

Вивчення обраної тематики роботи розпочали з праць видатних економістів часів зародження економічної думки, різних наукових течій. Уперше категорія «економічна поведінка» виникає зі сформованої А. Смітом концепції «економічна людина». Така людина, на його думку, є раціональною, такою, яка має стабільні переваги й прагне максимізувати власну вигоду в умовах абсолютної повноти інформації, свободи вибору та кількісного оцінювання альтернатив. Ми вважаємо, що економічна поведінка суб'єкта базується на визначенні компенсуючої ролі заробітної плати [2].

А. Маршал не погоджується з визначенням «економічна людина». Він зазначав, що економічна наука має справу з людиною, яка в господарському житті керується не лише власними егоїстичними мотивами, а й такою ж мірою мотивами інших людей; з людиною, якій притаманні марнославство й потреба в безпеці, відчуття насолоди від процесу належного виконання роботи.

Німецька історична школа, досліджуючи поведінкові аспекти людини, значну увагу приділяла новаторству, освіті, творчості й підприємництву як передумовам її економічної поведінки. Г. Шмоллер вважав, що прагнення людини до збагачення, яке домінує в її поведінці, необхідно обмежувати та контролювати за допомогою етичних норм для того, щоб основні зусилля людей були спрямовані на розвиток підприємництва.

Таким чином, прихильники історичної школи були згодні один з одним у тому, що людина у своїй поведінці керується не тільки егоїстичними бажаннями, але також прагне справедливості і орієнтується на загальноприйняті звичаї, норми, оскільки будь-які економічні процеси базуються та регулюються звичаями, нормами й правом.

Кейнсіанський напрямок економічної теорії відкидає індивідуалізм і розглядає людину крізь призму кола її безмежних інтересів. Економічна модель поведінки людини доповнюється милосердям і альтруїзмом. Саме через це в кейнсіанській моделі економічної людини переважає психологічний індивідуалізм, обмежений соціологічний підхід.

Представники неокласицизму все більшого значення надають дослідженню економічної поведінки людей як учасників певних об'єднань, організацій і зокрема поведінки підприємств (фірм). Вони розглядають колектив і колективні цінності, але акцентують увагу на тому, як індивіди, керуючись власними потребами й інтересами, вирішують проблеми своєї незалежності щодо колективів, підприємств з урахуванням впливу встановлених «правил гри», впливу на зміну самих інститутів із метою максимізації задоволення власних потреб у всіх сферах діяльності.

Вивчаючи економічну поведінку людини, значна частина науковців (а саме: Ж.-Б. Сей, М. Вебер, Й. Шумпетер, В. Зомбарт) зосереджують увагу на визначенні поведінки індивідуума як підприємця.

Ж.-Б. Сей розглядав поведінку підприємця, як творчий, експериментальний, ризиковий процес, для успішності якого потрібна постійність, знання людей, уміння правильно оцінювати важливість продукту й талант управління.

М. Вебер домінантою підприємницької поведінки вважав харизматичність самого підприємця.

Й. Шумпетер досліджував еволюційну поведінку підприємства, зазначивши, що підприємець являє собою головний суб'єкт економічного розвитку. Автор у своїй теорії підприємництва використовує концепцію раціональної (економічної) й ірраціональної (реальної) людини. Аналізуючи мотиви господарської діяльності у статичному стані, Шумпетер виділяє мотив задоволення потреб на основі раціональної поведінки (максимізації корисності або вигоди). Характеризуючи динамічну модель, він вважає, що мотиви підприємницької діяльності ірраціональні, адже головними мотивами є саморозвиток особистості, успіх і радість творчості [5].

Отже, проблема визначення сутності «економічної поведінки» досліджувалася науковцями майже двісті років і на основі цих досліджень виникла модель «економічної людини», поведінкових аспектів підприємця, колективної економічної поведінки. Але недостатньо уваги приділено термінології економічної поведінки підприємств, що потребує подальшого розгляду та наукових пошуків у цьому напрямку.

Сучасні науковці пропонують різні тлумачення економічної поведінки підприємств, але й досі немає єдиного підходу для тлумачення вказаної категорії.

Н.В. Шибаєва під економічною поведінкою підприємства розуміє упорядкованість сукупності дій суб'єктів господарювання, яка спрямована на досягнення економічних цілей в умовах специфічних систем господарювання з урахуванням ціннісних установок.

Із нашої точки зору, поведінка – це процес перетворення навколишнього середовища й суб'єктивна сторона діяльності, тобто сукупність вчинків і дій, що відображають внутрішнє ставлення до умов, змісту та результатів діяльності.

Економічна поведінка підприємств залежить від умов господарювання, притаманних певній економічній системі, але, з іншого боку, поведінка може змінити умови господарювання, а отже – й тип економічної системи.

На думку Н.В. Шибаєвої, особливість економічної поведінки як економічної категорії полягає в тому, що економічна поведінка відображає всі економічні відносини підприємства, які виникають в процесі економічної взаємодії суб'єктів [4].

У своїх дослідженнях Н.В. Шибаєва розкриває структуру економічної поведінки підприємства, в якій виділяє такі елементи:

а) усвідомлення економічних потреб і встановлення економічних цілей, що визначаються економічними потребами та ціннісними установками;

б) вибір засобів і способів досягнення економічних цілей. Тут наявні такі етапи:

- 1) вивчення можливих варіантів дій;
  - 2) порівняння дій із погляду ефективності досягнення мети;
  - 3) обрання найкращого варіанту.
- в) дії, спрямовані на досягнення цілей.

Раціональність стосовно категорії економічної поведінки передбачає наявність доцільних дій. Але доцільність дій визначається конкретними економіч-

ним і політичним середовищем певного суспільства. У свою чергу ірраціональна економічна поведінка – це поведінка, яка не відповідає ціннісним установкам вказаного суспільства.

Автор вважає, що категорії «економічна поведінка підприємства» притаманна упорядкованість сукупності дій суб'єктів господарювання, яка спрямована на вибір засобів та способів досягнення економічних цілей підприємства; раціональність; досягнення економічних цілей, але не бере до уваги, що такі пріоритетні цілі повинні реалізовуватися в умовах не тільки вибору, а й адаптації до змін. Це вказує на те, що економічна поведінка може мати цілеспрямований і спонтанний характер. Таку думку висуває у своїх дослідженнях Г. Капленко.

У роботах Г. Капленко категорія «економічна поведінка підприємства» – це комбінація закономірних дій, яка відтворює сутність і характер економічної діяльності, що обумовлено впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах вибору й адаптації до змін. Це свідчить про те, що поведінка суб'єкта включає в себе елементи спонтанності, інтуїтивності, експромту, а отже – може мати як цілеспрямований, так і спонтанний характер [1].

Г.Н. Соколова під економічною поведінкою розуміє поведінку, пов'язану з обранням економічних альтернатив із метою раціонального вибору, в якому мінімізуються витрати й максимізується чистий дохід [3]. Але автор так само, як і Н.В. Шибаєва, не враховує адаптацію підприємства до змін, а отже й те, що поведінка суб'єкта господарювання включає в себе елементи спонтанності, інтуїтивності, експромту.

Н.П. Карачина у своїх численних роботах під економічною поведінкою розуміє комбінацію закономірних дій, яка відтворює сутність і характер економічної діяльності, що обумовлена впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах вибору й адаптації до змін. Але не враховує доцільності дій суб'єкта господарювання.

Виходячи з наведених визначень і поглядів різних авторів, вважаємо за необхідне наголосити на необхідності уточнення визначення економічної поведінки саме торговельних підприємств, оскільки торгівля є провідною галуззю для економічного розвитку суспільства й держави.

Таким чином, економічна поведінка торговельного підприємства – це комбінація закономірних дій для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах вибору й адаптації до змін, яка відтворює сутність і характер економічної діяльності торговельного підприємства, що пов'язана з обранням економічних альтернатив із метою раціонального вибору.

Висновки. Отже, проблема визначення сутності «економічної поведінки» досліджувалася науковцями майже двісті років, починаючи з часів зародження економічної думки й до нашого часу. На основі цих досліджень виникла модель «економічної людини», поведінкових аспектів підприємця (суб'єкта, керівника певного підприємства (фірми)), колективної економічної поведінки, але недостатньо уваги приділено диференціації термінології економічної поведінки під-

приємств за різними галузями діяльності, зокрема торговельних (враховуючи, що саме торгівля є провідною галуззю для економічного розвитку суспільства й держави), що потребує подальшого дослідження та наукових пошуків у цьому напрямку.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є визначення концепції управління економічною поведінкою торговельних підприємств.

Література

1. Капленко Г.В. Формування економічної поведінки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Г.В. Капленко: НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2005. – 20 с.
2. Карачина Н.П. Економічна поведінка: еволюційний аспект в історії наукових течій [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані (204 Мб). – Режим доступу: <<http://www.nbu.gov.ua>>.
3. Соколова Г.Н. Экономическое поведение [Электронный ресурс]. – Электронные текстовые данные (117 Мб). – Режим доступа: <<http://www.nbu.gov.ua>>.
4. Шibaєва Н.В. Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н.В. Шibaєва. – Х., 2002. – 14 с.
5. Юхименко П.І. Історія економічних вчень: навч. посіб. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2000. – 514 с.